

Justinian: To love fra 530-erne om moral og præstestyre

af Sten Ebbesen og Fritz S. Pedersen

Kejser Justinian, der regerede fra 527 til 565, er hovedsagelig kendt for tre ting: at han var gift med Theodora, at han fik generobret nogle af Romerrigets vestlige provinser fra germanske herskere, og at han kodificerede ældre romerret. Af disse tre forhold skulle det sidste vise sig at blive det mest betydningsfulde i det lange løb.

Justinian kunne imidlertid ikke nøjes med at føre ældre bestemmelser til bogs, han måtte også ajourføre dem og stifte ny ret, for at retssystemet kunne leve op til, hvad der måtte opfattes som tidens krav. Nye love ud over de kodificerede blev kaldt *novellae*, og det er to af Justinians 'noveller', vi her gengiver i oversættelse som vores bidrag til hædringen af *Aigis'* utrættelige animator Adam Bülow-Jacobsen.

Begge noveller illustrerer klart forskellene på det ældre hedenske Romerrige og så det kristne Romerrige, der havde været i støbeskeen siden Konstantin den Store. Vi ser Justinian prøve at konsolidere det kristne rige ideologisk og administrativt: Biblen bliver retsgrundlag, og biskopper får opsyns- og domsmyndighed. Trods Justinians drømme om at genforene den græske og den latinske halvdel af Romerriget, og trods det faktum at han selv var latintalende, er de to noveller affattet på græsk og vidner således både ved deres indhold og ved deres sprogform om, at den byzantinske fase af Romerrigets historie er ved at begynde.

Det var faktisk også det byzantinske ved de to noveller, der oprindeligt fik os til at oversætte dem. Det skete nemlig for ca. 35 år siden i Bülow-Jacobsens og vores fælles ungdom som et led i det strandede forsøg på at skabe en byzantinsk kildesamling, der er omtalt i Sten Ebbesens 'Georgios Gemistos, også kaldet Plethon: Memorandum til kejser Manuel Palæologos om forholdene på Peloponnes', *Aigis* 13.1 (2013): 15. Vi har naturligvis revideret vores gamle oversættelser, men ved deres delvise ælde kan de minde om at oversætterne er næsten lige så gamle som den hædrede og har en fælles fortid med ham som studiekammerater.

Novelle 77 er oversat af Sten Ebbesen og Novelle 86 af Fritz S. Pedersen.

Novelle 77¹

Indtil Justinians tid havde der været en vis grad af tolerance over for ikke-kristen tro og opførsel i Romerriget. Nu er det forbi. Justinian ser det som en del af kejserens opgave at sørge for sine undersåtters sjælelevel. I 529 får hedninger undervisningsforbud, hvilket bliver dødsstødet for filosofisk undervisning i Athen. Han introducerer også bibelsk begrundede forbud i strafferetten, og giver to begrundelser for dette skridt: (a) det er ham magtpåliggende at hjælpe sine undersætter på vejen til frelse, (b) overtrædelse af sådanne forbud indebærer en risiko for hele samfundet, synderne kan nemlig trække alle andre med sig i afgrunden når gudsstraffen kommer.

Den her gengivne novelle viser tydeligt hvordan Biblen er blevet retskilde. Justinian vil skride ind over for to typer syndige handlinger: (1) homoseksuelt samkvem, (2) brug af eder og forbandelser, især sådanne som involverer Guds navn. I begge tilfælde mener han at der består fare for guddommelig hævn, så hele byer kan blive udsløttet, som det skete med Sodoma og Gomorra ifølge 1. Mosebog 18-19 – der er i §1 en klar hentydning til dette bibelsted, som efter gængs tolkning gør (1) til en synd, – eller så der kommer hungersnød, pest og jordskælv, som der siges i §2 med et gedulgt citat af Marcus-evangeliet 21.11, hvor disse plagers komme dog ikke forbindes med banderi. Den bibelske begrundelse for forbudet mod at bande findes i de ti bud: “Du skal ikke tage Herren din Guds Navn forfængeligen”, som der står i 2. Mosebog 20.7 (nyere oversættelser: “Du må ikke misbruge Herren din Guds navn”), men Justinian nævner ikke dette, vel fordi det var så velkendt.

Novellen har fire hovedafsnit: en fortale, angivelse af hvilke to typer strafbare handlinger novellen vedrører (§1-2), fastsættelse af hvilken myndighed der skal gribe ind, og hvilken straf der skal udmåles (§3), straf for at dække over skyldige (§4). Mens straffen for at overtræde forbudene gøres rimeligt klar – der skal straffes maksimalt –, er det noget tåget hvad straffen er for at dække over en skyldig. For privatpersoner

1. Udateret, måske 538-39. – §1 kan ses på baggrund af en skandale i 528, der indbefattede to homoseksuelle biskopper (Malalas *chron.* 18, 18, 436 og flere andre kilder; jvf. K.L. Noetlichs, ”Justinianus (Kaiser)”, *Reallexikon für Antike und Christentum* XIX, 2001, sp. 732-33). Om samme emne: Novelle 141 (a. 559).

anføres blot at de er henfaldne til Guds dom, mens *præfectus urbi* kan forvente kejserens unåde hvis han undlader at afstraffe en person som han ved har forbrudt sig.

<Fortale>

Vi går ud fra at det står klart for alle fornuftige mennesker at vor hele bestræbelse og ønske er, at de mennesker der er blevet os betroet af Gud Vor Herre må leve vel og finde Hans velvilje, såsom jo også Guds barmhjertighed ikke sigter mod fortabelse, men omvendelse og frelse, og Gud tager imod dem som har syndet og lader sig rette. Derfor tilskynder vi alle til at lægge sig gudsfrygt på sinde og påkalde hans velvilje, og vi véd at det gør alle som har Gud kær og venter på Hans nåde.

<§1 Forbud mod homoseksuelt samkvem>

Eftersom der imidlertid er nogle som ved Djævelens værk har hengivet sig til endog de groveste usømmeligheder og handler i modstrid med selveste naturen, formaner vi også dem om at lægge sig gudsfrygt og den kommende dom på sinde og afholde sig fra den slags djævelske og modbydelige usømmeligheder, for at ikke også deres byer med alle deres indbyggere skal hjemfalde til Guds retfærdige harme på grund af den slags ufromme handlinger og gå til grunde. For vi bliver af de hellige skrifter belært om at hele byer er gået til grunde sammen med deres indbyggere som følge af den slags ufromme handlinger.

<§2 Forbud mod at bande>

Eftersom nu nogle ud over det nævnte også fremkalder Guds vrede ved at udstøde eder og forbandelser om Gud, formaner vi ligeledes dem til at afholde sig fra den slags forbandelser og fra at sværge ved deres hår og hoved og lignende udtryk. Det er jo sådan at når man forbander andre mennesker, forbliver det ikke ustraffet. Følgelig er den som bander selve det guddommelige end mere værdig til afstraffelse. Derfor tilskynder vi altså alle sådanne til at holde sig fra de nævnte forsyndelser og lægge sig gudsfrygt på sinde og følge dem som lever på rette vis. Den slags forsyndelser er nemlig

skyld i både hungersnød og jordskælv og pest, og derfor formaner vi sådanne folk til at afholde sig fra de nævnte modbydeligheder, så de ikke skal fortabe deres sjæle.

<§3 Strafbestemmelser for overtrædelse af §§ 1-2>

Skulle der efter denne vor irettesættelse findes nogen som fortsætter med samme forsyndelser, gør de sig for det første uværdige til Guds barmhertighed, og for det andet må de lide de lovbestede straffe. Vi har nemlig be- myndiget hans excellence præfekten² i kejserstaden til at arrestere dem som efter denne vor irettesættelse fortsætter med de nævnte modbydelige og ufromme gerninger, og lade dem lide den yderste straf,³ for at ikke byen og staten skal lide overlast på grund af ligegyldighed over for sådanne ufromme handlinger.

<§4 Strafbestemmelser for at dække over skyldige>

Skulle der også efter denne vor formaning være nogen der får kendskab til sådanne mennesker men dækker over dem, skal de opnå samme fordømmelse hos Gud. Og hvis selveste hans excellence præfekten får kendskab til nogen der begår sådanne forsyndelser, og han ikke straffer dem i overensstemmelse med vore love, skal han for det første være hjemfalden til Guds dom og for det andet udstå følgerne af vor vrede.

-
2. præfekt: ἑπαρχος (τῆς πόλεως), latinsk titel *praefectus urbi*. Præfekten stod for en lang række administrative opgaver i Konstantinopel, herunder politi- og retsvæsen.
 3. Ordret: "de yderste straffe".

Novelle 86 (539 e.Kr.)

Lokalforvaltningen i Romerriget var i løbet af fjerde og femte århundrede gledet ud af hænderne på de ældre byråd, og magttomrummet blev udfyldt af lokale dignitarer, forskellige alt efter omstændighederne. Den eneste figur, der altid kunne indgå i denne sammenhæng, var den lokale biskop. Også i civile retssager var biskoppen et billigt, hurtigt og relativt pålideligt lokalt alternativ til de udsendte kejserlige embedsmænd i de større byer, "statholderne" i teksten. Kejserforordningerne har, i større eller mindre omfang, anerkendt dette forhold lige siden Konstantin. I sjette århundrede tyder forordningerne på, at det officielle retssystem for alvor er blevet for ineffektivt, trægt og korrump til at kunne bruges af menigmand, og denne forordning af Justinian, der giver biskopperne vidtgående opsynsmyndighed i forhold til embedsmændene – og i visse tilfælde domsmyndighed – afspejler sikkert dette.⁴

Den gentagne motivering, at undersåtterne ikke skal behøve at forlade deres hjemstav og forsømme deres ejendom for at kunne appellere deres sag, lyder som reaktionen på en anmodning fra betrængte borgere, skønt det ikke kan aflæses, om forordningen er et reskript. Reglen om, at biskopper og andre gejstlige ikke må forlade deres hjemsted uden tilladelse (kap. VIII) tilsigter måske at sikre, at ordningen kan fungere; kap. III tyder dog alment på, at hoffet i Konstantinopel også ønsker at undgå at blive bestormet af supplikanter, der har råd til rejsen.

At biskopperne skal formå statholderne til at behandle sagsøgers klagemål, hvis statholderne forsømmer det. – At den, der har mistillid til statholderen, kan forlange byens biskop til meddommer i sagen. – At de, der forurtes af statholderen, kan søge deres ret hos biskoppen. – Om andre arter beskyttelse, som biskopperne altid bør yde.

4. Noetlichs (note 1) sp. 750-52 henviser til en lang række andre justinianske forordninger, der giver biskopperne opsyn med de verdslige myndigheder.

I vor Herres Jesu Kristi navn: Kejser Justinian [... titler⁵ ...]:

<Fortale>

Siden Gud gjorde Os til hersker over Romerriget, har Vi til stadighed af al kraft arbejdet for Vore undersåtters velfærd i den stat, Gud har betroet Os; og særlig har Vi stræbt efter at befri dem for enhver ulempe, skade og mishandling, for at de ikke på grund af retssager og andre forretninger skal tvinges til at tage på rejse fra deres hjemstavn og lide nød i fremmede egne.

<§1. At biskopperne skal formå statholderne til at behandle sagsøgers klagemål, hvis statholderne forsømmer det.>

Derfor har Vi besluttet foreløbig at sende nærværende kundgørelse til alle Vore undersåtter og bekendtgøre den for alle indbyggere i hovedstæder og landsbyer. – Hvis nogen sagsøger en anden, enten i en pengesag eller for berøvelse af løsøre, fast ejendom, slaver eller dyr eller for en kriminel handling, da skal han først gå til den højædle og velbårne provinsstatholder, for at denne ifølge Vore love kan undersøge det anmeldte forhold og give enhver hans ret. Hvis nogen går til provinsstatholderen, men ikke får sin ret, så befaler Vi, at han går til den højærværdige og velbårne biskop på stedet, og at denne sender bud til provinsstatholderen – eller personligt henvender sig til ham – med pålæg om endelig at påhøre klageren og give ham hans ret ifølge Vore love, så at han ikke tvinges til at tage på rejse fra sin hjemstavn. Hvis nu biskoppen har opfordret statholderen til at afgøre sagen retfærdigt, men statholderen trækker dette i langdrag eller nok dømmer i sagen, men ikke giver sagens parter deres ret, så tillader Vi biskoppen i den pågældende by at udstyre den forurettede med et brev stilet til Os, hvoraf det fremgår, at statholderen til trods for biskoppens påmindelse har undladt at påhøre klageren og dømme mellem ham og sagsøgte. I så fald vil Vi,

5. Kejserens græske navn og titler svarer til følgende på latin: *Imperator Caesar Flavius Iustinianus Alamannicus Gothicus Francicus Germanicus Anticus <Alanicus Vandalicus> Africus pius felix inclutus victor ac triumphator semper Augustus*. En del af titlerne henviser efter skik og brug til folkeslag, som kejseren har overvundet i krig.

når det kommer til Vor kundskab, straffe statholderen for at have undladt at afgøre sagen, selv efter anmeldelse fra klageren og påmindelse fra biskoppen.

<§2. At den, der har mistillid til statholderen, kan forlange byens biskop til meddommer i sagen.>

Ifald en af Vore undersætter har mistillid til statholderen, befaler Vi, at biskoppen tager sæde i retten sammen med statholderen. De kan i fællesskab enten forlige sagen efter overenskomst mellem parterne, eller de kan dømme imellem parterne ifølge kejserlig påtegning⁶ eller sædvanlig procedure og herefter fælde dom efter lov og ret. På denne måde bliver Vore undersætter ikke af sådanne sager tvunget til at forlade deres hjemstavn.

<§3>

Hvis nogen mener at have en sag at føre mod en anden, hvilken art sag det end er, og han ikke først anmelder sagen for statholderen eller for biskoppen i byen, men kommer her til Konstantinopel uden brev fra biskoppen, så skal han vide, at han vil få den samme straf, som statholderen ville have fået, hvis han efter anmeldelse ikke havde sørget for, at klageren fik sin ret. – Alt dette har Vi besluttet at forordne til gavn for indbyggerne i hovedstæderne og landsbyerne, for at de ikke skal være nødt til at forlade deres hjemstavn, lide nød i fremmede egne og dertil se deres ejendom lide skade hjemme. Det er også derfor, Vi udnævner statholderne gratis⁷ og pålægger dem en ed om, at de vil give enhver, der klager til dem, sin ret ifølge Vore love.

6. *parasēmeiōsis*, lat. *annotatio*, kejserens svar indskrevet i en anmodning. Det er uklart, hvilket sagsforløb der tænkes på her.

7. Nemlig uden at statholderne skal betale kejseren for at få embedet. Dette er sikkert fjernt fra realiteterne. Et eksempel på den ed, der omtales, findes i slutningen af Novelle 8 (535 e.Kr.).

<§4. At de, der forurettes af statholderen, kan søge deres ret hos biskoppen.>

Ifald provinsstatholderen gør nogen af Vore undersåtter en uret, befaler Vi, at den skadelidte anmelder det til biskoppen i den pågældende by. Biskoppen skal så dømme imellem statholderen og den, der mener sig forurettet af ham. Og ifald biskoppen efter lov og ret afgiver en kendelse, der går statholderen imod, så skal denne yde klageren al mulig oprejsning. Hvis statholderen nægter dette, og sagen går videre til Os, og Vi finder, at han ikke har udført det, som biskoppen ved en lovlige og retfærdige kendelse har pålagt ham, så befaler Vi, at han lider den strengeste straf, fordi han er grebet i forbrydelser mod dem, han tværtimod skulle have beskyttet mod forbrydelser.

<§5.>

Vi befaler hans personale (alt personale underordnet statholderne) at behandle de klagere, der henvender sig, med al mulig omsorg. De må ikke modtage flere penge fra klagerne, end det er fastsat i Vore forordninger. Hvis de ikke overholder dette, befaler Vi, at de lider den strengeste straf.

<§6.>

Hvis Vi tværtimod finder, at en biskop afviger fra retfærdigheden til gunst for nogen, befaler Vi, at han underkastes kirketugt, for at biskopperne skal beflitte sig på at dømme retfærdigt i frygt for Gud. Herved undgår man, at klagere får nægtet deres ret og derved tvinges til at rejse her til (hovedstaden), bort fra deres egne byer, provinser og hjemsteder.

<§7.>

I de byer, hvor statholderne ikke opholder sig, befaler Vi de stridende parter at gå til *defensor*,⁸ og *defensor* skal da dømme imellem dem. Hvis de stridende parter foretrækker den højærværdige biskop som dommer, befaler Vi, at også dette ønske skal opfyldes.

<§8.>

Vi tillader hverken munke, præster eller biskopper at komme her til (hovedstaden) uden pas fra deres højærværdige patriark. Hvis det sker, skal de vide, at de gør sig uværdige til deres kald.

<§9. Om andre arter beskyttelse, som biskopperne altid bør yde.>

Hvis en ansat hos *magister officiorum* eller hos præfekterne – eller en hvilken som helst anden tjenestemand – tiltager sig større beløb i afgifter fra private, end det er fastsat i Vore forordninger, så befaler Vi, at provinsstatholderen for egen risiko genopretter skaden i alle henseender ifølge Vor lov, og at han straffer de skyldige. Hvis statholderen ikke genopretter skaden, tillader Vi biskoppen⁹ i den pågældende by at underrette Os om sagen og om den skyldiges militære eller civile rang. Derefter kan Vi strafforfølge den statholder, der har billiget dette og ladet hånt om Vor befaling, og den skyldige selv kan Vi lade straffe.

Givet 17. april i kejser Justinians 13. regeringsår, i Apios konsulat [539 e.Kr.].

se@hum.ku.dk

fritzsp@gmail.com

8. *defensor civitatis*, lokal myndighedsperson, kendt siden 4. årh. Fungerede i samtiden sikkert normalt som fredsdommer. Embedet var i forfald (jvf. Novelle 15) og var ved at blive overtaget af biskoppen.

9. Jvf. *Codex Just.* I, 4, 26, §14-15 (a. 530).